

справжніми іменами носіїв: *Настя* замість *Марина*, *Толя* замість *Сергій* та ін. (м. Вінниця) Ці прізвиська є табуйованими назвами (їх вживають тільки близькі друзі (як у першому прикладі), або ж, навпаки, тільки поза очі в розмові про третю особу, щоб надати негативну характеристику (як у другому прикладі). Цікаво, що найменувач щодо поименованого тут встановлює свої «авторські» асоціативні зв'язки: *Настя* – своя, близька; *Толя* – нетямущий.

Друга група представлена прізвиськами, мотивованими зовнішніми ознаками носія: *Батон* – хлопець з надмірною вагою; *Мамонт* – високий і кремезний (смт Турбів); *Циган* – чорнявий юнак; *Кацо* – схожий на грузина (м. Липовець).

Часто мотивом номінації виступає якась внутрішня риса молодої людини, наприклад: *Контр-страйк* – дуже активна дівчина, наполеглива; *Смайлик* – веселий, безтурботний (м. Липовець). Слід зазначити, що це прізвисько має подвійну мотивацію: 1) за характером; 2) від прізвища *Смалюх*. Особливості мовлення так само можуть стати мотивом прізвиськової номінації: *Верблюди* – говорить дуже швидко, нерозбірливо, неначе язик заважає; *Француз* – хлопець специфічно вимовляє звук [р]; прізвисько *Каденюк* виникло на основі такого мотиву номінації, як звичка постійно говорити на тему космосу (м. Липовець).

Отже, виходячи з аналізу найпоширеніших мотивів номінації молодіжних прізвиськ, можемо стверджувати, що такі неофіційні антропоніми не завжди характеризують своїх носіїв негативно. Їх уживання регламентує процеси комунікації, організовує стосунки в молодіжних групах. Перспективи дослідження молодіжних прізвиськ вбачаємо у виявленні спільних і відмінних особливостей (на мовному, соціальному, психологічному, етичному рівнях) цих найменувань у різних вікових групах.

УДК 811.161.2'373.611:378.147

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗАСВОЄННЯ БАЗОВИХ ПОНЯТЬ ЗІ СЛОВОТВОРУ: РЕКОМЕНДАЦІЙНО-КОНСУЛЬТАТИВНІ МАТЕРІАЛИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

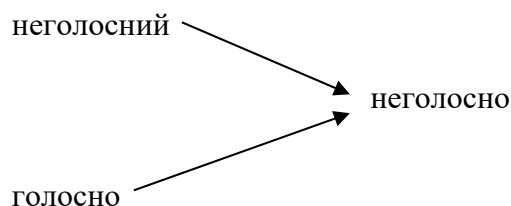
О. Г. Важенина

Необхідність рекомендаційно-консультативних матеріалів очевидна тоді, коли навчальний матеріал по-різному трактується в підручниках та навчальних посібниках. У такий спосіб викладач сфокусує увагу студента на головне, а також на ті мовні явища, які формально є схожими, але насправді – принципово різними за своєю природою. Засвоєння базових понять зі словотвору є основоположним у вивченні всього курсу української дериватології.

Під час словотвірного аналізу першочерговим завданням є встановлення твірної основи. **Твірна основа** – спільна частина похідного й твірного слова, тобто частина похідного слова без словотворчих афіксів. Оскільки процес словотворення може бути не тільки однократним, а й багатократним, необхідно встановити послідовність окремих актів словотвірного процесу й визначити спосіб творення аналізованого слова, маючи на увазі останній акт словотворення. Наприклад, слово *білковий* є результатом II ступеня похідності. І саме для цього акту словотворення твірною основою буде *білк* (морфологічний різновид основи твірного слова *білок*), а словотворчим засобом – суфікс *-ов*. Отже, словотвірна будова слова *білковий* – *білк* (твірна основа) та *-ов* (словотворчий суфікс). Слово утворене суфіксальним різновидом морфологічного способу.

Якщо процес словотворення неоднократний, словотвірна й морфемна будова не збігаються: наприклад,
словотвірна будова слова *зручно* – *зручн-о*
морфемна будова слова *зручно* – *з-руч-н-о*

Деякі похідні слова мають не єдину (множинну) мотивацію, тобто вони за формою і за значенням однаково співвідносяться з кількома твірними основами:

Звичайно, виконуючи словотвірний аналіз, визначають основні словотвірчі засоби. Наприклад, спосіб творення слова *сільський* за основним словотвірчим засобом (суфікс *-ськ-*) визначається як суфіксальний, супровідними словотвірчими засобами тут є чергування звуків (є/ї, л//л') та зміна системи закінчень. Не можна зазначати лише супровідні словотвірчі засоби. Крім того, якщо їх вказувати – то всі.

Слід розрізняти способи словотвору та їх окремі різновиди, що мають подібні ознаки.

Морфологічний спосіб:

- *виклик, перелаз, поділ, насип* – безафіксний словотвір;
пагорб, підклас, архідавній, викликати – префіксальний словотвір;
- *перевищити, освоїти, прилюдний, принагідний* – префіксально-суфіксальний словотвір;
перевищення, освоєння, прилюдно, принагідно – суфіксальний словотвір;
- *своєчасний, милозвучний, короткозорий* – основоскладання;
своєчасність, милозвучність, короткозорість – суфіксальний словотвір;
- *сталевар, часопис, водогін* – основоскладання;
профзбори, медперсонал, Мінфін – аббревіація.

Різні способи словотвору:

- *одинадцять, п'ятдесят, шістсот* – лексико-синтаксичний спосіб;
одинадцятий, п'ятдесятий, шестисотий – флективний словотвір;
- *всюдихід, кіноверсія, лісостеп* – основоскладання;
вічнозелений, вельмишановний, вищеозначений – лексико-синтаксичний спосіб;
- *шкільний, ручний* – суфіксальний словотвір;
набережна, вартовий – морфолого-синтаксичний спосіб;
- *вниз, вдень, вщент* – морфолого-синтаксичний спосіб (адвербіалізація);
пращід, підгрупа, ультразвук – морфологічний спосіб (префіксальне словотворення);
- *номер* (кімната в готелі), *ом, дизель* – лексико-семантичний спосіб;
молодий (один з подружжя), *осетрові* (термін) – морфолого-синтаксичний спосіб.

Необхідно відрізняти похідне слово від непохідного:

зелень, синь, юнь – безафіксний словотвір;
золотий, шостий, Валентина – флективний словотвір;
золото, шість, синій, зелений, юний, Валентин – спосіб творення не визначається, бо слова непохідні.

По-різному може визначатися спосіб творення слова залежно від того, чи враховується характер твірної бази (вона може бути не одночленною), чи значущі частини, які у похідному слові виражають словотвірне значення:

безпідставний – префіксально-суфіксальний і суфіксальний від двочленної основи;
безголосий – префіксально-флективний і флективний від двочленної основи.

Неоднаково може кваліфікуватися спосіб творення слова залежно від розуміння словотвірчих нульових афіксів:

Богдана – флективний спосіб і суфіксальний спосіб.

Студент повинен пам'ятати, що префіксальний та постфіксальний словотвір не супроводжується морфонологічними змінами, а постфіксальний словотвір дієслів може поєднуватися з іншими різновидами афіксального словотвору:

архієпископ, замалий, надпотужний – префіксальний словотвір;

який-небудь, колись, розгубитися – постфіксальний словотвір;

вдуматися – префіксально-постфіксальний словотвір;

просльозитися – префіксально-суфіксально-постфіксальний словотвір;

колоситися – суфіксально-постфіксальний словотвір.

Схема словотвірного аналізу:

Слово для аналізу	Твірна основа	Словотворчий засіб	Спосіб творення та різновид
<i>перевтілення</i>	<i>перевтіл-</i>	<i>- енн(я)</i>	<i>морфологічний спосіб, суфіксальне словотворення</i>

Такою схемою доцільно користуватися, аналізуючи слова, утворені за допомогою афіксів. Зокрема, уміння визначати твірну основу (спільну частину твірної та похідного слова) забезпечує усвідомлення одного з основних понять словотвору – словотвірної будови слова.

Якщо аналізоване слово утворене неафіксальними різновидами морфологічного способу словотвору, можна скористатися різновидом схеми словотвірного аналізу, який передбачає встановлення твірної бази, що може бути більшою, ніж спільна частина похідного та твірної слова:

Слово для аналізу	Твірна база	Словотвірні засоби	Спосіб творення, різновид
<i>ДонНУ</i>	<i>Донецький національний університет</i>	<i>усічення основ твірних слів</i>	<i>морфологічний, аббревіатура</i>

Безумовно, наша пропозиція – це лише один із варіантів опрацювання проблеми. Проте він, на нашу думку, є вагомою складовою того пошуку, який ведуть освітяни закладів вищої освіти України.

Література

1. Вакарюк Л. О., Панцьо С. Є. Український словотвір у термінах. Словник-довідник. Тернопіль: Джура, 2007. 260 с.
2. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія [автори: І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Соколова; за заг. ред. К. Г. Городенської]. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
3. Грещук В. В. Поняття словотвірної парадигми в сучасній дериватології. *Мовознавство*. 1985. № 1. С. 21–27.
4. Німчук В. В. До питання про афіксальний словотвір. *Мовознавство*. 1984. № 6. С. 26–32.
5. Сікорська З. С. Словотвірна структура похідних слів з різною формально-семантичною співвідносністю. *Українська мова і література в школі* 1983. № 6. С. 20–24.
6. Словотвір сучасної української літературної мови / відп. ред. М. А. Жовтобрюх. К.: Наук. думка, 1979. 406 с.
7. Сучасна українська мова (Морфеміка. Словотвір. Морфологія): навчально-методичний комплекс / А. П. Загнітко, О. Г. Важеніна, Ж. В. Краснобаєва-Чорна, З. Л. Омеляченко. Донецьк: ДонНУ, 2012. 218 с.
8. Шевчук О. С. Про розмежування твірних основ. *Мовознавство*. 1971. № 2. С. 23–27.